

Tankönyv a világról

Csáki György: A nemzetközi gazdaságtan alapjai
Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

Csáki György könyvének ismertetésekor két okból is meg kell említeni Szentés Tamást, aki Magyarországon a hatvanas-hetvenes években nemcsak importőre volt a kortárs világgazdasági elméleteknek, hanem saját műveivel nemzetközi elismerést aratva, iskolát teremtve gazdagította azokat. Egyrészt azért, mert Csáki közvetlenül is Szentés-tanítvány, aki huszonöt évvel ezelőtt első kézből kapta a világ élvonalához tartozó fejlődés- és ezzel összefüggő elméletkutatást. Másrészt azért, mert Csáki könyve a kortárs hazai trendhez igazodó címe ellenére alapvetően világgazdasági szemléletű. Ez a szerencséje. Ellenkező esetben ugyanis a szerző azt kockáztatta volna, hogy műve a megjelenés pillanatában az érdektelenségbe fullad, és a diákok egyszerűen besorolják azon tankönyvek közé, amelyeken – mint gyermekbetegségeken – lehetőleg nyom nélkül túl kell jutni. Így azonban a könyv kapcsolódik mindazokhoz a nemzetközi aktualitásokhoz, amelyekről az olvasó a gazdasági élet és a sajtó berkeiben hallhat, és legfőképpen ahhoz az értehez, miszerint a világgazdaság egy egységes rendszer, annak strukturái és mechanizmusai alapvetően meghatározzák az egyes részek (például a nemzetgazdaságok) folyamatait. Nem homogén, de egyre szorosabban integrált világrendben élünk, és ezt a gazdasági élet eseményei ma már sokszor napok, órák, percek alatt igazolják.

A világgazdasági beágyazottságot tükrözi mindenekelőtt a tankönyv struktúrája: az öt nagy fejezet. Az első a világgazdaság fejlődéstörténetét vázolja fel, és megismerteti az olvasót a nemzetközi gazdaságtan mint tudomány főbb elméleti irányzataival. A második a nemzetközi kereskedelem témakörét, a nemzetközi munkamegosztás és szakosodás alapelveit és a nemzetközi munkamegosztásból származó előnyöket tárgyalja. Ezen túlmenően kitér a nemzetközi versenyképesség modern elméleteire, és bemutatja a tényleges kereskedelempolitikai gyakorlatot is (a második világháborútól napjainkig). A harmadik fejezet a globalizálódással, a fejlődő országok világgazdasági helyzetével, valamint a regionális integrációkkal, ezek között – érthető okokból – elsősorban az Európai Unió szerepével foglalkozik. A negyedik fejezet tárgyalja az erőforrások áramlását, a termelési tényezők mobilitását, különös tekintettel a külföldi közvetlen beruházásokra. Az utolsó fejezet a nemzetközi pénzügyi rendszerrel kapcsolatos tudnivalókat foglalja össze, kezdve a fizetési mérleg fogalmával, folytatva az árfolyam-politikával, a pénz- és tőkepiacokkal, bezárva a nemzetközi pénzügyi rendszer intézményi kereteivel.

A fejezeteket illetően a sorrend és a terjedelmi arányok ébreszthetnek némi kételyt. Leginkább az hat furcsának, hogy a globalizáció és regionalizálódás kérdéseivel foglalkozó, a többenél rövidebb és stílusában is eltérő fejezet került középre, holott inkább a végén, egyfajta zárszóként hatna jól (tekintettel arra, hogy a globalizációról a szakirodalom és a sajtó különféle bugyraiban mint a nemzetközi gazdaság új korszakáról vagy trendjéről szoktunk olvasni). Így olyan érzetünk támadhat, mintha egy versenymű végéről a kadencia átkerült volna valahová középre. No, persze mindennek oka van: ennek a helycserének nyilván az, hogy Csáki nem fogadja el a globalizáció újszerűségéről szóló tanokat (lásd ezzel összefüggésben a Balogh Andrásról átvett szemelvényt). A sorrenddel is azt sugallja: kezdetben vala a nemzetközi gazdaság, s ezt még akkor is elmondhatjuk,

ha tantárggyá jóval később vált, mint a mikro- vagy a makroökonómia. Felfigyelhetünk továbbá arra, hogy a tényezőmobilitással foglalkozó fejezet majdnem teljes egészében a tőkeáramlásról szól, holott ebben jóval többet lehetett volna írni a munkaerő áramlásáról, és egyáltalán a nemzetközi gazdasági viszonyok szociális vetületéről. Ezáltal a negyedik fejezet elérte volna az ötödiknek a terjedelmét. A leghosszabb fejezet ugyanis az utolsó, részben annak köszönhetően, hogy ennek előzményei visszanyúlnak a szerző másfél évtizeddel ezelőtt megjelentetett monográfiájára,¹ másrészt pedig azért, mert itt jutunk el több olyan témához (nemzetközi kötvény- és részvényt piacok, az euró stb.), amelyek a mai világban eligazodni kívánó olvasót és hallgatót leginkább érdekelhetik.

Amikor a könyv érdemeit számba vesszük, egy igen egyszerű megállapítást is ide kell sorolnunk. Mégpedig azt, hogy Csáki György műve esetében tankönyvről van szó. Ezt a nyilvánvalónak látszó ismérvet azért kell külön kiemelni, mert az elmúlt másfél évtizedben a hazai könyvkiadás nagyon sok kéziratot adott ki tankönyv gyanánt, amelyek valójában tanulmánygyűjtemények vagy monográfiák voltak, vagy esetleg alig haladták meg az egyetemi jegyzet színvonalát (ezeknél rosszabb példák is akadtak, de azokról most ne beszéljünk). A kötet tankönyvmivolta a precíz megfogalmazásokban, a logikus felépítésben, a tagolt megjelenítésben áll. Jól elkülönülnek az alapvető fontosságú és a kiegészítő szövegrészek, ami tanár és diák dolgát egyaránt megkönnyíti. Csáki bőségesen vesz át hosszabb-rövidebb idézeteket klasszikus és kortárs szerzőktől, ami ösztönözheti a diákot arra, hogy a vizsga előtt vagy után a könyvtár polcai között barangolva további fontos műveknél álljon meg. A fejezeteket a kulcsfogalmak listái és az ellenőrző kérdések zárják – segítve a diákot a felkészülésben, az oktatót a számonkérésben.

A félreértések elkerüléséhez le kell szögeznünk, hogy a mű érdemei nem merülnek ki abban, hogy a szó szoros értelmében vett tankönyvről van szó. Ez egy jó tankönyv, ami elsősorban azzal indokolható, hogy a választott diszciplínát az alapos és világos kifejtés mellett elhelyezi a közgazdaság-tudomány tágabb összefüggéseiben, megmutatva a többi tudományterület kapcsolódási pontjait is. A jó tankönyv szerzője szerényen bár, de mindig egy kicsivel többet igyekszik megmutatni a tudomány általa megművelt szeleténél, de olyképpen, hogy e törekvés ne zavarja a mű integritását. A kapcsolódási pontok itt egyértelműek: jól látható, hol kapnak kisebb-nagyobb jutalmat a szerzőtől azok az olvasók, akik a gazdaságtörténet, a gazdaságpolitika, a közgazdasági elmélet-történet, a pénzügy, a menedzsment vagy esetleg az összehasonlító gazdaságtan iránt érdeklődnek inkább. A jó tankönyv szép is – ez természetesen elsősorban nem a szerző igyekezetét tükrözi, hanem a kiadóét, amely láthatóan gondot fordított a tetszetős külsőre.

A jó tankönyv helytel-közzel kételyeket is ébreszt. Csáki a nemzetközi gazdaságot meghatározott, jól körülírható szabályszerűségek alapján működő rendszerként mutatja be, de nem óhajt illúziókat kelteni a tekintetben, hogy az egyes nemzetgazdaságok – és az azokat kormányzó politikai vezetők – feladata kimerül a minél teljesebb integrációban, és onnantól fogva a piacok valamiféle idilli harmóniát teremtenek. A konfliktusok feltárása érdekében olyan szerzők hozzájárulását is beépíti az anyagba, mint Stephen Hyster vagy Lester Thurow. A Nemzetközi Valutaalappal kapcsolatban Soros Györgytől idéz egy hosszú bekezdést, amely megmutatja, hogy az IMF nem pártatlanul vesz részt a hitelezők és adósok vitájában. Kétségtelen, hogy az utóbbi évek tapasztalatai alapján – a kelet-ázsiai, az orosz, az argentin és más válságok után – ennél jóval terjedelmesebb bírálatban is lehetne részesíteni az IMF-et (és azt a szerző más munkáiban nyilván meg is teszi), ám a tankönyv keretei között ez elegendőnek mondható. Aki pedig ebből, és nem más könyvekből tanul, nem fog értetlenül állni Joseph Stiglitz, Amartya Sen, Dani Rodrik vagy akár Immanuel Wallerstein világgazdasági tárgyú értekezései láttán (már amennyi-

¹ Mit kell tudni a Nemzetközi Valutaalapról és a Világbankról? Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

ben egyáltalán ezek helyet kaphatnak a hazai könyvkiadók programjában a sok aktuális szellemóriás mellett).

Valószínű, hogy Csáki nemcsak azért vállalkozott éppen most egy saját tankönyv megalkotására, mert ismét főállású oktató lett (az Általános Vállalkozási Főiskolán). Úgy tűnik, mostanra érett meg benne a külgazdasági kapcsolatokról és a világgazdasági rendről szóló tézisek és nézetek összessége, amely tankönyv formájában prezentálható. Ez a könyv nem készülhetett volna el, ha Csáki a megelőző évtizedben – alkalmazott kutatóként, illetőleg gazdaságpolitikai kiterője során – nem folytatja az anyaggyűjtést, ha nem vizsgálja meg az elékerülő gyakorlati problémákat a világgazdász szemével is. Ez a többlet tette lehetővé, hogy a tanítvány önálló tankönyvével kilépjen mestere árnyékából, de természetesen a szellemi örökség megtagadása nélkül.

A könyvet kezükbe vevő kollégáknak érdemes elgondolkodniuk azon a vitán, amely tíz-tizenöt évvel ezelőtt szinte mindenütt felbukkant, ahol a hazai közgazdasági oktatás átalakulásáról és jövőjéről volt szó. Egyesek azt állították, hogy az új irányok kialakításához nincs is szükség hazai erőik által készített tankönyvekre, egyszerűen csak le kell fordítani a Nyugaton már bejáratott műveket. Így garantálható a színvonal, és az, hogy a hallgató az intézményből kikerülve rögtön szót tud érteni más országok hasonló diplomáisaival. Az ellenérvek főként arról szóltak, hogy a tankönyveknek a helyi sajátosságokra is reflektálniuk kell, s azt közérthetően csak a helybeli szerzők tudják integrálni a tananyagokba. A vitázó felek közötti erőviszonyok hol erre, hol arra látszottak eltolódni, és születtek köztes megoldások is (például pénzügyi tankönyvek esetében rangos külföldi szerző könyvének végére hazai kollégák írtak aktualizáló fejezeteket)².

Nyilván mindkét oldal mellett szólnak komoly érvek. Az átmenet korai időszakában például lehetett azzal érvelni, hogy a hazai oktatók nem elég felkészültek ahhoz, hogy önálló tankönyveket írjanak – bár kétségtelen, hogy a hazai tananyagok átstrukturálása és tartalmi átalakítása nem 1989-ben kezdődött, hanem jóval korábban. Jogdíjak és egyéb költségek szintén befolyásolhatták egy-egy intézmény döntését. Amit azonban nem lehet kétségbe vonni, az az, hogy az egyes oktatók és közösségeik tudományos fejlődésének egyik fő ösztönzője éppen a tankönyvírás. A nemzetközi élvonalhoz tartozó professzor egyebek mellett arról ismerszik meg, hogy írt már tankönyvet, és azt széles körben használják is.

A közgazdaság-tudományi egyetemen (előbb MKKE, majd BKE, és most BKÁE) kezdetben a hazai szerzők, illetőleg munkaközösségek kaptak lehetőséget és ösztönzést tankönyvírásra, az utóbbi időszakban viszont a trend a kurrens külföldi tankönyvek importja felé mutat. Ez a már elkészült, illetőleg elkészíthető hazai művek leértékelődésének kockázatát hordozza. Mindazonáltal, amennyiben az ország tankönyvpiacát tekintjük, úgy mindenképpen versennyel kell már számolni, és a hazai és külföldi szerzők érdemeivel kapcsolatban tíz-tizenöt év alatt felgyülemlett érvek most már ebben a nyílt versenyben ütköznek meg egymással. Csáki György új tankönyve mindenképpen alátámasztja a hazai szerzők pártján állók érvelését, és a mérlegelés során nagy súllyal helyezhető a színvonalas hazai tankönyvek serpenyőjébe.

Andor László

² J. E. Stiglitz: A kormányzati szektor gazdaságtana. KJK–Kerszöv, Budapest, 2000 és M. Kohn: Bank és pénzügyek, pénzügyi piacok. Osiris–Nemzetközi Bankárképző, Budapest, 1998.